

V. KUBILIUS

O KAS TOLIAU?

Išleidom lietuvių literatūros istoriją. Parašėm literatūros teoriją. Turime keliolika studijų apie atskirus žanrus ir literatūros sroves, eilėdarą ir stilistiką. Galėtumėme net pasipūsti: niekada Lietuvoje nebuvo leidžiama tiek rimtų literatūrologijos darbų, nebuvo tiek literatūrologijos akademikų, profesorių ir daktarų, o mokslinėse įstaigose ir aukštosiose mokyklose dirbančių literatūrologų amžiaus vidurkis nebuvo toks brandus, gal net gėsmingai brandus (maždaug 52—53 metai).

O kas toliau? Kokius fundamentalius veikalus, būtinus mūsų kultūrai, turėtume dar parašyti? Ar nepasibaigė pirmasis ekstensyviosios raidos etapas, kai rūpėjo suinventorinti nacionalines literatūros vertybes, jas susisteminti? Ar leisdami knygą po knygos, nesisukame ratu apie tuos pačius reiškinius ir problemas? Ar negresia pasikartojimai, mąstymo energijos išsekimas, stilistinė sklerozė? O gal jau per daug viską komentujančių ir apibendrinančių mokslinių knygų, kai pačioje grožinėje literatūroje retokai teišdygsta nauji reiškiniai?

Reikėtų naujų koncepcijų, naujų sąvokų, naujų stebėjimo taškų, kad suinventorintame literatūros lobyne išvelgtumėme dar neregėtas vertybes. Jų ieškoma — gal net intensyviau ir drąsiau negu pačioje literatūroje naujų išraiškos formų.

Vis plačiau naudojama sinchroninio tyrinėjimo metodika. Skirtingų epochų reiškiniai atsiduria vienoje grandinėje, ir K. Donelaitis stovi čia pat, jau neatskirtas nuo mūsų poros šimtmečių. Meninės vertybės nebėra tik istorijos proceso iliustracijos, o įgyja savarankišką ir nepertraukiamą būtį, kurią dabartis tik aktualizuoja.

Lietuvių eilėraščiai, romanai ir dramos atsiduria universalių literatūros teorijos problemų lygtyse ir sušvinta netikėtomis prasmėmis. Vis aiškiau suvokiame, kad mūsų literatūra nėra lokalinė, o pasaulinio literatūros proceso dalis.

Atnaujindami literatūros tyrinėjimų metodologiją, neturėtumėm pamiršti dviejų dalykų.

Pirma, rašytojo individualybė neprivalo iširti globaliniuose literatūros proceso apibendrinimuose ir kūrinio struktūros analizėje. Ji yra viską lemiantis kūrinio subjektas. Joje kryžiuojasi mūsų visuomeninės istorinės raidos keliai ir mūsų nacionalinio mentaliteto savybės. Privalėtumėm išryškinti didžiausias mūsų literatūros individualybes ne tik kaip tam tikrų kūrinių ištakas, bet ir kaip išraiškingus mūsų kultūros simbolius. Leidyklos redaktorių jau negašdina kūrinio nagrinėjimas pačiais moderniausiais metodais, bet jų raudonas pieštukas negailestingas „prieštaringsiems“ biografijos ir idėjinės evoliucijos faktams. Papasakoti rašytojo gyvenimą be nutylėjimų ir pagražinimų tebėra pats sunkiausias ir dramatiškiausias uždavinys (net klasikų raštuose kupiūruojama laiškei bei dokumentinė medžiaga). Todėl raginimas: palikime rašytojų biografijas romanistams, o nagrinėkime tik tekstus,— yra konformistinis šūkis. Be monografijos žanro, adresuoto plačiajam skaitytojui, kuri bet kuriame rašinyje domina žmogaus situacija, literatūrologija gali virsti uždaru profesionalų dialogu — „koledžo profesorių literatūra koledžo profesoriams“, pasak amerikiečių.

Antra, naujų tyrinėjimo metodų tikslas turėtų būti ne universalių teorijų iliustravimas lietuvių literatūros pavyzdžiais, bet jos savitos logikos atvėrimas. Todėl istorinė poetika yra galbūt reikalingiausia būsimų fundamentalių darbų sritis. Būtina iširti tarmės substrato vaidmenį — koks gilus jo alsavimas S. Daukanto, A. Baranausko, Žemaitės, V. Krėvės kūryboje. Reikėtų išžiūrėti, kaip formuojasi pirminės lietuvių stilistikos lytis iš liaudies šnekamosios kalbos ir bažnytinių raštų vertimų, koks yra jų pastovumo ir kintamumo koeficientas. Ligi šiol beveik nežinoma lietuvių kalbos intonacinė struktūra, lemianti nacionalinės stilistikos savitumą. O juk akivaizdu, kad liaudies dainos intonacija ilgą laiką buvo lietuvių poezijos formantė, kad šnekamosios kalbos intonacijų judrumas ir ekspresija lėmė I. Simonaitytės prozos meninę galią. Visiškai nenagrinėti mūsų žmonių (kaimo pasakorių) oraliniai pasakojimai, kurių formulės, ritmika ir kompozicija tebesigirdi J. Baltušio prozoje. Turėtumėm paaikškinti, kodėl mūsų literatūroje tebėra tokia stipri atskirų regionų psichologinė, kultūrinė, stilistinė trauka (Vaižgantas, I. Simonaitytė, A. Žukauskas), kiek ji padeda išlaikyti nacionalinį literatūros savitumą. Svarbu būtų atsekti nuo pat pirmųjų ištakų (šventųjų gyvenimo aprašymų), kaip užsimezga lietuviškame žodyje įvykio pasakojimas ir žmogaus charakteristika. Atidžiai reikėtų panagrinėti gamtos vaizdą, paveldėtą iš tautosakos, išugdytą mitologinės pasaulėžiūros ir agrarinės gyvenimo sanklodos, kuris taip išskiria mūsų literatūrą iš daugelio Europos literatūrų, stipriau paliestų techniškiosios civilizacijos. Nacionalinės istorijos mitų raida nuo metraščių iki Vilniaus romantizmo mokyklos (A. Mickevičiaus, S. Daukanto) ir J. Grušo dramaturgijos — įdomus studijų objektas. Istorinė poetika turėtų absorbuoti lotyniškąją grožinę ir istoriosofinę literatūrą, klesčiąsias Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI—XVIII a., kurios igno-

ravimas tebėra skaudžiausia mūsų literatūrologijos ir nacionalinės kultūros žaizda.

Istorinė poetika, tirdama mūsų meninio mąstymo formuotes, turėtų aiškinti jų genezę, raidą bei savitumą pasaulinės literatūros kontekste, nevengdama genetinių ir tipologinių lyginimų. Tokiu būdu gal pavyktų išryškinti tokias vertybes, kurios aktyviai veiktų ir šiandieninį mūsų literatūros procesą, suteikdamos jam tvirtesnes atramas ir gilumos perspektyvą.

Siuolaikinės literatūros metodologija itin imli, o šio mokslo ribos labai judrios. Naujuose veikaluose naudojami semiotikos, informacijos teorijos, mitologijos, „giluminės psichologijos“ ir kt. metodai. Į lituanistikos tyrimėjimus nedrąsiai įsijungia anglistikos, germanistikos, prancūzistikos, polonistikos specialistai, praturtindami lietuviškus rašinius kitose kultūros sferose susiklosčiusiomis sampratomis ir terminais. Tačiau neturime kvalifikuotų sociologų, besidominčių literatūra — visuomeninės minties faktoriumi, neturime filosofų, nuolat stebinčių mąstymo situacijas mūsų literatūroje, neturime plataus profilio kultūrologų, suvokiančių literatūrą integracinėje menų vienovėje. Mūsų menotyrininkai ir muzikologai nė skersa akimi nepasižiūri į literatūrą, kaip ir mes — į dailę ar muziką.

Per pastarąjį dešimtmetį filosofija kur kas stipriau traukė jaunus intelektualus negu literatūrologija, ir filosofijos srityje, veržliai besiformuojančioje, būta daugiau iniciatyvos bei gražių užmojų negu gana pastovias tradicijas turinčioje literatūrologijoje.

Sudarinėti didingas būsimų darbų programas (neaišku, kam adresuotas) lengviau, negu padoriai atlikti kad ir nedidelį darbėlį. Globalinis programavimas — mūsų mąstymo stiprybė ir amžina yda: plačiai besiskeryčiodami, nebemokame dirbti kantriai, kukliai ir rimtai. Bet retkarčiais pravartu pasidairyti, kur eiti toliau, ko mums trūksta, kas mes esame.